

Oikeusministeriö

10/4.1/13

4.10.2013

**Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan lausunto
luonnoksesta hallituksen esitykseksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta**

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) kiittää oikeusministeriötä lausuntopyynnöstä.

Hallituksen esitys rikoslain 20 luvun muuttamisesta on tärkeä ja tarpeellinen. Luvun **keskeinen tavoite on suojata seksuaalista itsemääräämisoikeutta**. Rikoslain 20 luvun muutokset ovat erityisen ajankohtaisia nyt kun Suomi valmistautuu ratifioimaan Istanbulin sopimusta.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää kuitenkin valitettavana, että hallituksen esityksen luonnoksessa ei ehdoteta suostumuksen puutteen lisäämistä raiskausrikosten tunnusmerkistöön. Neuvottelukunta haluaakin lausunnossaan nostaa seuraavat täydentävät huomiot liittyen seksuaalirikoslainsäädännön uudistamista koskevaan hallituksen esityksen luonnokseen.

Syyteoikeuden muutos

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta pitää *erittäin kannatettavana ehdotusta, että seksuaalirikokset säädetään virallisen syytteen alaisiksi ja ns. vakaan tahdon pykälä poistetaan*. Seksuaalinen väkivalta on vakava rikos, eikä vastuun rikoksen selvittämisestä tai tutkinnan jatkumisesta tule olla rikoksen uhrin vastuulla. Asianomistajarikos ja mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen asettavat rikoksen uhrin alttiiksi painostukselle ja uhkailulle.

Ehdotetuilla syyteoikeuden muutoksilla olisi uhrin oikeusturvaa vahvistava vaikutus. Seksuaalisen väkivallan uhri kokee helposti rikosprosessin jatkamisesta päättämisen erityisen kuormittavaksi. Sen sijaan rikoksen uhri voi kokea erityisen huojentavaksi poliisin arvion siitä, että kyse on yleisen syytteen alaisesta rikoksesta, eikä rikoksen uhrin tarvitse tehdä päätöstä rikosvastuun toteuttamisesta. (Honkatukia 2011.) Syyteoikeuden muutosta puoltaa myös Kainulaisen (2004) tutkimuksen havainnot vuoden 1998 rikoslain uudistuksesta, jolloin raiskausrikokset muutettiin virallisen syytteen alaiseksi. Uudistuksen havaittiin helpottavan raiskauksen uhrin asemaa, ja samalla se tehosti myös poliisin toimintaa.

Raiskauksen määrittely

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kannattaa ehdotettua muutosta, jossa pakottaminen sukupuoliyhteyteen siirretään määritelmällisesti raiskaukseksi. On myös tärkeää, että tunnusmerkistöä ehdotetaan muutettavaksi siten, että raiskauksen lieventävien asianhaarojen sijaan käytetään ilmaisua vähemmän törkeä.

*Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että suostumuksen puute on otettava osaksi raiskausrikosten tunnusmerkistöä. Kuten jo vuoden 1998 seksuaalirikoksia koskeneen kokonaisuudistuksen esitöissä painotetaan, rikoslain 20 luvun keskeinen tehtävä on suojata yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Oikeudellisilla toimijoilla on kuitenkin yhä edelleen vaikeuksia tunnistaa seksuaalista väkivaltaa ja ymmärtää sen aiheuttamia seurauksia. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja yleisemmin ihmisoikeuksien suojan vahvistamisen kannalta olisi keskeistä, että suostumus mainittaisiin nimenomaisesti laintasolla. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tulkinnan mukaan myös *Istanbulin sopimuksen ratifiointi edellyttää suostumuksen puutteen sisällyttämistä raiskauksen tunnusmerkistöön.**

Suostumuksen puutteen lisäämistä tunnusmerkistöön on vastustettu esimerkiksi sillä, että tällöin oikeuskäsittelyssä alettaisiin kiinnittää korostuneesti huomiota raiskauksen kohteena olleen henkilön toimiin. Kuitenkin tutkimusten mukaan (Kainulainen 2004 & 2010) jo nykyisin sekä esitutkinnassa että oikeuskäsittelyissä arvioidaan yleisesti halusiko uhri sukupuoliyhteyttä vai ei. Erityisesti käsittelyssä annetaan painoarvoa uhrin toiminnalle sekä teon aiheuttamille seurauksille uhrissa.

Vapaasta tahdosta annettu suostumus sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon on keskeinen yksilön seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan kannalta. Myös Istanbulin sopimus korostaa suostumuksen puutetta raiskauksen tunnusmerkkinä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että *raiskausrikoksia koskevan lainsäädännön uudistamista on jatkettava niin, että suostumuksen puute nostetaan rikostunnusmerkistöön. Suostumuskriteeristön lisääminen lainsäädäntöön edellyttää RL 20 luvun kokonaistarkastelun jatkamista.*

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että voimassaolevan ja hallituksen esityksen RL 20 luvun 1 § 2 momenttiin kirjattu lisäedellytys on ongelmallinen yksilön seksuaalisen itsemääräämisoikeuden puolustamisen kannalta. Momentissa edellytetään, että raiskauksen uhri on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että uhrin on oltava huumattuna, unessa tai muuten lähes täydellisen toimintakyvyttömässä tilassa. Jos uhrin toimintakykyä sen sijaan on tallella, voidaan hänen edellyttää voimassa olevan raiskausmääritelmän mukaan puolustautumista raiskaajaa vastaan.

Neuvottelukunta korostaa, että tällaisesta sääntelystä on päästävä eroon. Se ei suojaa tehokkaasti yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta, vaan pahimmassa tapauksessa toimii tarkoituksensa vastaisesti, jolloin suostumus tekoon katsotaan annetun, ellei uhri ole puolustautunut riittävästi tai ollut täysin toimintakyvytön. Suostumuksen lisääminen keskeiseksi tunnusmerkistötekijäksi olisikin omiaan parantamaan uhrin oikeusturvaa ja pakottaisi lainsoveltajaa ulottamaan tekohekellä vallinneiden olosuhteiden tarkastelun huomattavasti nykyistä laaja-alaisemmaksi.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta painottaa *raiskausrikosten aiheuttavan uhrille usein vakavia ja pitkäkestoisia psyykkisiä seurauksia riippumatta raiskaajan käyttämästä fyysisen väkivallan määrästä.*

Hallituksen esitykseen on kirjattu, että 5 § 1 momentin 3 kohta on aihetta säilyttää entisellään, jotta "laitoshoidokkien" (sic) seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja säilytettäisiin laajempaan kuin "kaikkien sairaiden ja vammaisten suoja". (s. 51) Lakia sovellettaessa voi kuitenkin käydä juuri päinvastoin: jos 20 luvun 1 § 2 momentin mukaisesti rangaistavia tekoja rangaistaan 5 § 1 momentin 3 kohdan mukaisesti, ovat niistä annettavat rangaistukset merkittävästi pienemmät.

Törkeä raiskaus

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kannattaa ehdotusta, että raiskauksen kohdistuminen alaikäiseen tekisi lähtökohtaisesti raiskauksesta törkeän. Neuvottelukunta korostaa, että kvalifiointiperusteen tulee koskea kaikkia alle 18-vuotiaita YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen määritelmän mukaisesti. Lisäksi alaikäisten tehokas suojele aikuisten heihin kohdistamilta seksuaalisilta teoilta edellyttäisi lainlaatijalta *nimenomaista mainintaa siitä, että teon kohdistuminen alaikäiseen ei tarvitse olla tahallista vaan tekijän tuottamus riittää.*

Lähisuhteissa koettu seksuaalinen väkivalta on uhrilleen erityisen traumatisoivaa. *Tasa-arvoasiain neuvottelukunta ehdottaakin, että raiskauksen kvalifiointiperusteisiin lisättäisiin tekijän ja uhrin välinen suhde,* jolloin esimerkiksi parisuhteessa tapahtunut teko voitaisiin katsoa lähtökohtaisesti törkeäksi raiskaukseksi. Lisäksi *uhrin haavoittuvan aseman hyväksikäyttäminen tulisi ottaa nykyistä painokkaammin huomioon arvioitaessa raiskauksen törkeysasteikkoa.*

Nykyisen sääntelyn ongelmia lähi- ja parisuhteiden kannalta

Suurimmassa osassa raiskauksista tekijä ja uhri tuntevat toisensa entuudestaan, mutta nykyinen, väkivallan käyttöä tai sen uhkaa painottava lain muotoilu soveltuu pikemminkin tuntemattoman suorittamaan väkivaltaiseen yllätyshyökkäykseen. Väkivallan käytön tai sillä uhkaamisen korostuminen lainsäädännössä ohjaa rangaistuskäytäntöä siihen suuntaan, että puolison tai muun tutun osuus tekijöistä raiskaustuomioiden kohdalla alenee sitä mukaa, mitä vakavammaksi luokitellusta raiskausrikoksen tekemuodosta on kyse. Kuten Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksesta (2012) ilmenee, sukupuoliyhteyteen pakottamisesta annetuissa tuomioissa tekijöinä on ollut lähes yksinomaan uhrin puoliso, seurustelukumppani tai tuttu. Törkeän raiskauksen tapauksissa sen sijaan valtaosassa tapauksista tekijä oli uhrille ennestään tuntematon.

Uhrin tunteva tekijä pystyy olosuhteita hyväksikäyttämällä murtamaan uhrin tahdon, eikä hänen tarvitse välttämättä käyttää fyysistä väkivaltaa teon suorittamiseksi. Seksuaalinen väkivalta on aina traumaattinen kokemus, mutta puolison, sukulaisen tai muun läheisen tekemänä teko saattaa haavoittaa uhria vielä syvemmin aiheuttaen turvattomuuden tunnetta ja epäluottamusta muita ihmisiä kohtaan.

Seksuaalinen väkivalta on usein osa parisuhteessa tapahtuvaa väkivallan jatkumoa. Parisuhteessa sukupuoliyhteyden alistuminen vasten tahtoaan voi olla uhrin selviytymisstrategia, jolla hän pyrkii välttämään vielä laajamittaisemman väkivallan ja nöyryytyksen.

On arvioitu, että seksuaalisesta väkivallasta kertominen on usein uhrille vaikeampaa verrattuna esimerkiksi muihin parisuhdeväkivallan kokemuksiin. Väkivallan kokemuksia mittaavien uhritutkimusten tulosten on tulkittu aliarvioivan seksuaalisen väkivallan yleisyyttä. Esimerkiksi Usko, toivo, hakkaus -naisuhritutkimuksen (1998) vastaajista 18,7 % ilmoitti entisen puolison käyttäneen seksuaalista väkivaltaa, mutta 20 % jätti vastaamatta tähän kysymykseen.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toteaa, että suostumuksen puuttumisen ottaminen laissa keskeiseksi kriteeriksi parantaisi rikoksen uhrin asemaa. Tällöin myös lain tasolla tuotaisiin julkilausuttuna toteamus sen puolesta, että uhrin tahdon murtaminen ei edellytä fyysisen väkivallan käyttämistä tai sillä uhkaamista. Lisäksi *myös seksuaaliseen tekoon pakottamisen 2 momentti (RL 20:4) olisi aiheellista määritellä suostumuksen puuttumista painottaen.*

Seksuaalirikoslainsäädännön uudistamisen yhteydessä olisi pohdittava nykyistä painokkaammin, miten parisuhteessa tapahtuneen seksuaalisen väkivallan tunnistamista ja tunnustamista voitaisiin vahvistaa. Tekorikollisuuden tarkastelu on usein pistemäistä ja sopii huonosti parisuhteessa pitkään jatkuvaan väkivaltaan, joka liittyy keskeisesti vallan väärinkäyttöön, toisen kontrollointiin ja alistamiseen. Tähän väkivallan jatkumoon kuuluu usein myös puolisoon kohdistuva seksuaalinen väkivalta.

Seksuaalinen häirintä

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta *kannattaa esitystä seksuaalisen häirinnän kiellon sisällyttämiseksi rikoslakiin.* Seksuaalinen häirintä on kielletty tasa-arvolaisissa ja työturvallisuuslaissa. Ne koskevat kuitenkin vain työpaikkoja, oppilaitoksia ja etujärjestöjä. Istanbulin sopimuksen edellyttämä seksuaalisen häirinnän rangaistavuus ei täyty nykylainsäädännöllä, joka koskee vain kapeaa elämänosaa.

Tasa-arvolaki ja työturvallisuuslaki asettavat työnantajalle velvollisuuksia huolehtia siitä, että seksuaalista häirintää ei esiinny. Nämä lait eivät mahdollista vaatimusten kohdistamista suoraan häiritsijään. Tilanne voi joskus tuntua työnantajan kannalta jopa kohtuuttomalta. Myös tämä seikka puoltaa kieltoa rikoslaisissa.

Seksuaalinen häirintä on usein prosessinomaista (esim. Varsa 1993). Siksi tasa-arvoasiain neuvottelukunta katsoo, että hallituksen esityksessä olisi tärkeää nostaa selkeästi esiin *pitkään jatkuneen seksuaalisen häirinnän tarkasteleminen kokonaisuutena yksittäisten tekojen sijaan.* Häirinnän jatkumosta irrotettu, yksittäisen häirintäteon tarkastelu kätkee häirinnän vakavuuden ja estää tehokkaan puuttumisen.

Seksuaalinen häirintä on määritelty tasa-arvolaisissa. Ehdotetun rikoslain pykälän otsikko olisi myös seksuaalinen häirintä, mutta sisältö olisi eri kuin tasa-arvolain määritelmässä. Ehdotuksen mukaan häirintää koskevan pykälän tarkoittamissa teoissa on tavoitteena seksuaalinen kiihotus tai tyydytys. *Seksuaaliselta häirinnältä suojaamisen kannalta ei ole olennaista painottaa sitä, minkä tavoitteen tai motiivin tekijä teolleen mieltää.* Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kysyy myös miten näytetään jälkikäteen toteen, että tekijän tavoitteena on ollut tai ei ole ollut seksuaalinen kiihotus tai tyydytys. Myöskään yleisemmin tekorikosten rangaistavuuden kannalta ei ole annettu painoarvoa sille, missä tarkoituksessa tekijä teon teki.

Valtakunnansyyttäjä toimitti oikeusministeriölle kirjeen 11.9.2007, jossa korkeimman oikeuden ratkaisun 2005:93 johdosta esitettiin rikoslain 20 luvun 10 § 2 momentin muuttamista siten, että siitä poistetaan seksuaalisen kiihotuksen tai tyydytyksen tavoittelua koskeva osa. Hallituksen esityksessä 282/2010 vp todettiin edelleen, että vastaava koskee myös aikuisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia (s. 9). Vuoden 2011 rikoslain uudistamisen yhteydessä poistettiin 10 § 2 momentista seksuaalisen kiihottumisen tai tyydytyksen vaatimus. Aivan vastaavasti seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuneen kannalta ei tekijän teolleen mieltämällä tavoitteella ole merkitystä.

Seksuaaliselle häirinnälle on sen sijaan tyypillisempää esimerkiksi työpaikoilla tapahtuvana tekijän valta-aseman väärinkäyttäminen tai esimerkiksi oppilaitoksessa pyrkimys horjuttaa häirinnällä toisen valta-asemaa. Seksuaalinen häirintä on usein vallankäytön väline ja/tai pyrkimys nolata ja nöyryyttää häirinnän kohde, ei seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä.

Pitkään jatkuessaan oppilaitoksessa tai työpaikalla seksuaalisesta häirinnästä tulee tosiasiallisesti hyväksytyä käyttäytymissääntö. Mikäli häirintään syyllystyvä henkilö on johtoasemassa, voi häirintään osallistumisesta tai vähintään sen hiljaisesta hyväksynnästä tulla oppilaitoksen tai työpaikan vallitseva kulttuuri. Tällaisessa tilanteessa uhrin tai uhrien on erittäin vaikea ottaa kokemaansa esiin.

Ehdotuksessa todetaan, että arvioinnissa käytettäisiin ns. *keskimääräisihmisen reagointitapaa.* *Tämä on tasa-arvoasiain neuvottelukunnan mielestä ongelmallista.* Tutkimusten mukaan sukupuoli vaikuttaa keskeisesti siihen, millaisen käytöksen henkilöt kokevat häirinnäksi.

Sukupuolivaikutusten arviointi

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta hämmästelee, ettei rikoslain 20 luvun muuttamista valmisteltaessa ole tehty erillistä sukupuolivaikutusten arviointia. Seksuaalinen väkivalta on voimakkaasti sukupuolittunut ilmiö. Uhritutkimusten perusteella seksuaalinen väkivalta kohdistuu pääosin naisiin. Naisista seksuaalista väkivaltaa on 15 vuotta täytettyään kokenut 18,2 % ja miehistä 2,5 %. (Tuhansien iskujen maa, 2010.) Ruotsalaisen tutkimuksen (Hon hen han, 2010) mukaan transsukupuoliset ihmiset ja sukupuoli-identiteetistään epävarmat henkilöt altistuvat muita useammin väkivallalle ja seksuaaliselle kaltoinkohtelulle.

Poliisin, syyttäjien ja tuomarien koulutus

Oikeudellisten toimijoiden ammattitaidossa käsitellä seksuaalista väkivaltaa on parantamisen varaa. Lainsäädännöllisiä uudistuksia on tärkeää tukea systemaattisella ja laaja-alaisella poliisin, syyttäjien ja tuomareiden koulutuksella seksuaalisen väkivallan erityispiirteiden hahmottamiseksi.

Tausta-aineistoa:

HE 282/2010 vp

Heiskanen, Markku; Piispa Minna (1998) Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta & Tilastokeskus Oikeus 1998:12.

Heiskanen, Markku; Ruuskanen Elina (2010) Tuhansien iskujen maa - Miesten kokema väkivalta Suomessa. Helsinki: Heuni.

Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner (2010) Stockholm: Ungdomsstyrelsen 2010:2.

Honkatukia, Päivi (2011). Uhrin rikosprosesseissa. Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252.

Kainulainen, Heini (2004). Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212 & Tilastokeskus Oikeus 2004:16.

Kainulainen, Heini (2010). Esitelmä Amnestyn tilaisuudessa 8.3.2010 Lasipalatsissa Helsingissä.

Lappi-Seppälä, Tapio; Hinkkanen, Ville (2004). Selvityksiä raiskausrangaistuksista ja rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 61.

OM 2012. Selvityksiä raiskausrikoksista. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 13/2012.

Varsa, Hannele (1993). Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu työelämässä. Näkymättömälle nimi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvoajulkaisuja. Sarja A: Tutkimuksia 1/1993.

Jukka Relander
puheenjohtaja

Hannele Varsa
pääsihteeri